

Центральний державний історичний архів України, м. Львів: Путівник. Львів – Київ, 2001.

Jewish Documentary Sources in Lviv Archives: A Guide. Wrocław: University Press, Kyiv: Dukh i Litera, 2023.

Уфімцева Н. С.

ORCID: 0000-0002-7124-2037

аспірантка

Національного університету “Києво-Могилянська академія”

м. Київ, Україна

ПРАКТИКИ КНИГОЧИТАННЯ ТА КНИГОВОЛОДІННЯ В ЄВРЕЙСЬКІЙ ГРОМАДІ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ ст.

Ключові слова: Кам'янець-Подільський, єврейські друковані книжки, колекція юдаїки, шрифтові екслібриси, практики читання та книговолодіння.

Книга завжди була не лише джерелом знань, а й статусною річчю та цінністю з цілком конкретним матеріальним виміром. У книгах їхні власники та читачі залишали сліди, що свідчать про різні практики читання та володіння книгами. У книгознавстві усі ці позначки, а також ті, що залишали видавці, книгорозповсюджувачі та ін., позначаються терміном “провенієнція” [Соколов 2014].

Донедавна чи не єдиними прикладом досліджень зібрань єврейських друкованих книг (зокрема й різними мовами) є стаття Ірини Сергєєвої та Ольги Горшихіної “Книжкові знаки як джерело вивчення історії комплексних бібліотечних фондів” [Сергєєва, Горшихіна 1994, 106–115]. У ній авторки аналізують частину зібрання відділу фонду юдаїки Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, спираючись на дослідження саме книжкових знаків.

У доповіді ми аналізуємо, які з видів провенієнцій можна зустріти в колекції єврейських друкованих книг Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника (далі – К-ПДІМЗ) та про які практики читання та володіння книгами

єврейської(их) громад(и) Кам'янця-Подільського у другій половині XIX – на початку XX ст. ми можемо дізнатися з них.

Колекція єврейських друкованих книг К-ПДІМЗ становить частину загального фонду стародруків та нараховує 199 одиниць зберігання. Згідно з даними складеного нами бібліографічного списку, усі ці книги були надруковані в період від 1807-го до 1913 р. в різних містах та країнах, за жанром – релігійна література. До кінця 1930-х рр. ці книги належали різним єврейським установам м. Кам'янця-Подільського, були в особистому володінні членів єврейської громади, аж поки їх не було конфісковано разом із рештою майна молитовних будинків та синагог міста. До фондів К-ПДІМЗ книги потрапили в 1982 році, коли їх було передано з Державного міського архіву Кам'янця-Подільського [Кравчук 2017; Швець 2016].

До практик володіння книгами ми насамперед можемо зарахувати практику позначення власності на книгу. Власники книжок досягали цього кількома способами: проставленням шрифтових екслібрисів або ж рукописними позначками.

Зокрема, згідно з нашими даними, 76 книг містять ті чи інші позначки, серед яких шрифтові екслібриси. За інформацією з них, книги належали як різним єврейським громадам, що мешкали в одному місті, так і окремим спільнотам, релігійного, або соціального, або фахового характеру, всередині громади. Ці власницькі книжкові позначки, звісно, не відображають усього різноманіття установ, об'єднань та товариств єврейської громади одного міста, проте дають можливість для подальших досліджень із залученням архівних матеріалів.

Інша практика володіння книгами – придбання або ж дарування їх. У колекції єврейських друкованих книг К-ПДІМЗ немає прикладів провенієнції, що вказували б на придбання книг, проте є такі, що належать до дарування. Це дарчі написи про передачу до релігійної інституції примірників книг. Але навіть така традиція дарування відбувалася з метою вшанувати пам'ять померлої людини, як припускаємо, попереднього власника книг, які дарувалися.

Рукописна позначка про власність книги зазвичай має сталу формулу, і вона розпочинається однаково: “...זה הספר שייך ל...”, що означає: “Ця книга належить...”, а далі йде ім'я власника, інколи із вказанням його професії або місця в ієрархії громади, а також

інколи місце перебування. Наприклад, запис про належність книги рабину з Карвасарів [Оргельбранд 1859].

До практики володіння книгами можемо зарахувати і записи-попередження про недопустимість крадіжки чи привласнення книги [Оргельбранд 1889]. Іншим прикладом практики володіння книгами є й окремо стан та вигляд палітурок. Палітурки власники книг замовляли окремо, змінювали, додавали тиснення, що повторювали шрифтові екслібриси або містили ініціали власника.

Про практики читання свідчить увесь масив рукописних записів та позначок: нотатки, малюнки, прописи імен, математичні розрахунки та нотний запис. Складність із рукописними записами імен, які часто написані в різних місцях на форзацах та берегах книги та різними почерками, івритом та російською, полягає в тому, що неможливо визначити, чи це були різні власники книги, чи невідомий нам власник робив якісь важливі для себе помітки [Шапіро 1864; Гольдман 1871]. Серед прикладів також можемо згадати і використання книг як місця для вияву своїх політичних інтересів чи зацікавлень, наприклад сіоністськими ідеями.

Водночас ці рукописні позначки розташовані в абсолютній більшості випадків на форзацах книг, а не на берегах текстів. Тобто ці записи мало стосуються змісту книги, а радше книги слугували своєрідними ситуативними записниками.

Про практики володіння та читання книг опосередковано свідчить і стан книги. Звісно, варто враховувати, що колекції конфісковувалися, неодноразово перемішувалися тощо. Тобто існувала низка факторів, які впливали на їхню збереженість вже як архівних матеріалів чи музейної колекції. Проте досить очевидними слідами читання та користування книгами є, наприклад, чистота сторінок, наявність слідів пальців, нерозрізані сторінки, сліди реставрацій тощо. Зокрема, молитовники завжди мають значно більш незадовільний стан, аніж трактати Талмуду.

Отже, дослідження практик володіння та читання книг на прикладі конкретної музейної колекції дає змогу урізноманітнити уявлення про поведження членів єврейських громад Кам'янець-Подільського із книгами, зокрема релігійною літературою.

Література:

Кравчук Л. С. Інтерв'ювала Надія Уфімцева. 18 березня, м. Кам'янець-Подільський, 2017.

Гольдман І. (друкар). ספר ערבי נחל [Sefer 'Arve nahal]. К-ПДІМЗ, фонд “Стародруки”. Кстп-346. 1871.

Оргельбранд С. (друкар). מסכת עירובין מן תלמוד בבלי [Masekhet 'Eruvin: min Talmud Bavli]. К-ПДІМЗ, фонд “Стародруки”. Кстп-388. 1859.

Оргельбранд С. (друкар). כתבי קדש עשרים וארבעה [Kitve ḳodesh: 'Eśrim ye-arba'ah]. Кам'янець-Подільський державний історичний музей-заповідник (далі – К-ПДІМЗ), фонд “Стародруки”. Кстп-291. 1889.

Сергеева І. А., Горшихіна О. Ю. Книжкові знаки як джерело вивчення історії комплексних бібліотечних фондів. *Рукописна та книжкова спадщина України: археографічні дослідження унікальних архівних та бібліотечних фондів*, 1994. Вип. 2. С. 106–115.

Соколов В. Ю. Провенієнція. Українська бібліотечна енциклопедія, 2014. URL: <http://ube.nplu.org/article/Провенієнція> (дата звернення: 20.11.2024).

Шапіро (друкар). מסכת ביצה מן תלמוד בבלי [Masekhet Betsah: min Talmud Bavli]. Кам'янець-Подільський державний історичний музей-заповідник (далі – К-ПДІМЗ), фонд “Стародруки”. Кстп-450. 1864.

Швец І. В. Інтерв'ювала Надія Уфімцева. 15 вересня 2016 р., м. Кам'янець-Подільський.

Чорній П. І.

ORCID: 0000-0002-4521-9597

кандидат історичних наук

старший науковий співробітник

Інституту народознавства НАН України

м. Львів, Україна

ЧАСОПИС “MYŚL KARAİMSKA” ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ КАРАЇМІВ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ

Ключові слова: караїми, “Myśl karaïmska”, міжвоєнний період, Віленське караїмське товариство, Галицька караїмська громада.

На початку ХХ століття караїмські громади Центрально-Східної Європи проживали в Австро-Угорській та Російській імперіях.